

MEDIYA MAYDONDA AXBOROT TARQATISH MADANIYATI

Narmanov Alisher Xasanovich
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
o'qituvchisi p.f.f.d(PhD) v.b. dotsent
+998988982881

Annotatsiya: Ushbu maqolada mediya maydonda axborot tarqatish madaniyati va qoidalari, bugungi kundagi mediya tarqalayotgan axborotlarning xolatlari yuzasidan fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Elektron pochta, ijtimoiy tarmoq, onlayn hayot netiquet, vikipediya, vertual olam, kibermakon, tarmoq odob-axloq qoidalari.

Kirish

Mediya maydonda axborot tarqatish madaniyati haqida fikr bildirishdan avval mediya madaniyat haqida to'xtalib o'tish zarur. Mediya madaniyat deganda 20-asrda ommaviy axborot vositalari ta'sirida paydo bo'lgan va shakllangan zamonaviy g'arb kapitalistik jamiyati tushuniladi. Bu atama ommaviy axborot vositalarining nafaqat jamoatchilik fikriga, balki did va qadriyatlarga ham ko'rsatadigan umumiy ta'siri va intellektual ta'sirini anglatadi.

Internetda odob degan ma'noni anglatuvchi netiquet (yoki netiket) tushunchasi yaqinda paydo bo'ldi. Ammo Internetdagi muloqot jonli emas, shuning uchun uni tartibga soluvchi qoidalar zarur. Kingadir elektron pochta xabarini yuborayotganda, mavzu satriga bir necha so'z yozishni qoidaga aylantirish zarur, nimagaki qabul qiluvchi kuniga yuzlab xatlarni qabul qilishi mumkin, mavzuni ko'rsatib, sizning xabaringiz e'tiborga olinishiga va boshqa xabarlar orasida yo'qolmasligiga ishonch hosil qilishingiz mumkin. Mavzu iloji boricha aniq va tiniq shakllantirilishi, xatning mohiyatini aks ettirishi va uning mazmuniga mos kelishi kerak.

Asosiy qism: Internetda xushmuomalalik haqiqiy hayotda bo'lgani kabi o'rinlidir. Elektron aloqada undov belgilari matnni muallifning his-tuyg'ulari va intonatsiyasi bilan to'ldiradigan kulgichlar bilan almashtiriladi. Kulgichlar turli piktogrammalardan tashkil topgan tabassum yoki g'amgin yuzlardir. Ular 90 daraja burchak ostida joylashgan. Biroq, kulgichlarni suiiste'mol qilmaslik kerak - axir, ular faqat asosiy taom uchun ziravorlardir. Ortiqcha tuzlamang. Bundan tashqari, ishbilarmon yozishmalarda kulgichlar mos kelmaydi. Maktubdagi imzo nafaqat ismingiz va lavozimingizni, balki aloqa ma'lumotlarini ham o'z ichiga olishi kerak. Murakkab imzo odatda pochta xizmati yordamida avtomatik ravishda sozlanishi mumkin. Qoidaga ko'ra, imzo uzunligi 7 qatordan oshmasligi kerak. Optimal 3-4 qator. Internetning o'zi muloqot qilish uchun juda ko'p imkoniyatlarga ega: chatlar, forumlar, bloglar. Hozirda suhbatdoshingizning yuzini ko'rmasligingiz muhim emas. Xuddi shu odob-axloq qoidalari har qanday muloqotga, ham real, ham virtualga tegishli. To'g'ri, biroz soddalashtirilgan. Masalan,

onlayn muloqotda salomlashish ko'pincha o'tkazib yuboriladi. Tarmoqdagi yangi tanish bilan darhol "siz" ga o'tish o'rinli emas, keyinroq odam qanday davolanishni afzal ko'rishini bilib olish yaxshiroqdir. Uyatga yo'l qo'yib bo'lmaydi va shu bilan birga, "alban tili" juda keng tarqalgan - so'zlarning grammatika qoidalariga ko'ra emas, balki tovushiga ko'ra o'ynoqi yozilishi, masalan, "kirpi" o'rniga "yozheg"?

Internet yaxshi, chunki siz anonim qolishga qodirsiz, lekin hatto niqob ostida ham odamlarni haqorat qilmaslik, boshqa odamlarning eslatmalarini yoki shaxsiy yozishmalarini nashr qilish, shuningdek, o'g'irlash yoki plagiat qilish kerak emas. "Hech narsa haqida" gapirish va janjal qilish uchun bahslashish ham yoqimli emas. Har bir onlayn hamjamiyat o'z qoidalariga ega. Masalan, forumda ro'yxatdan o'tayotganda, ularni tasodifan buzmaslik uchun ushbu qoidalarni o'rganishingiz kerak.

Birovning vaqtini tejash uchun Internetda yaxshi shakl deb hisoblanadi: bu savolga qisqacha javob berish, bu muhokamada rad etilishi mumkin bo'lgan sharhlarni yozish emas.

Shuningdek, (haqiqiy hayotda bo'lgani kabi) ta'limotlardan, so'ralmagan maslahatlardan, suhbatdagi buzilishlardan va taxminlardan voz kechishga arziydi. Shuni ham yodda tutingki, barcha so'zlar (va ular sizni Internetda ular tomonidan baholanadi) va Internetdagi matnlar saqlanadi. Bu sizga ham zarar etkazishi, ham sizga yordam berishi mumkin - bu faqat netiket qoidalarini o'rganganingizdan keyin nima yozishingizga bog'liq.

Muloqot odobi, dasturxon atrofida muomala odobi, telefon orqali suhbatlashish, suhbatlashish, diplomatik odob-axloq qoidalari bor. Ammo biz, aziz do'stlar, Internetda bo'lganimiz sababli, biz tarmoq odob-axloq qoidalariga qiziqamiz yoki u ham deyiladi. **netiquet**, yoki **Netiket**- tarmoq (inglizcha net so'zidan) va odob-axloq ikki so'zining qisqarishi va qo'shilishidan. Xo'sh, ular nima, tarmoq odob-axloq qoidalari va ular mavjudmi? Ha, ular va ha, Internet odob-axloq qoidalariga ham rioya qilish kerak. Shunday qilib, aniq talaffuz qilingan, aniq qoidalar bilan, u mavjud emas va u hech qanday joyda qayd etilmagan, lekin, ehtimol, qisman Vikipediya. Ammo asosiy tushunchalar va qoidalar mavjud. Demak, odob-axloq muayyan ijtimoiy guruhdagi odob-axloq qoidalari doirasidagi xulq-atvor qoidalari. Tarmoq etiketi - bu tarmoqdagi xatti-harakatlar qoidalari.

1. Simning boshqa uchida tirik odam borligini unutmang. Boshqasi uchun chuqur qazmang, aks holda siz o'zingiz yiqilasiz - o'zingiz olishni xohlamagan narsani qilmang. O'zingizni suhbatdoshingizning o'rniga qo'ying. Agar siz o'z nuqtai nazariningizni himoya qilishingiz kerak bo'lsa, uni haqorat qilmasdan qiling. Biror kishi bilan gaplashayotganingizni unutmang. Masofadan turib, matndan foydalangan holda muloqot qilganingizda, his-tuyg'ularingizni, yuz ifodalarini, imo-ishoralaringizni ushlashning iloji yo'q - suhbatdoshingiz faqat so'zlarni ko'radi. So'zlarni to'g'ri idrok etish va talqin qilish uchun ularni buzilmasdan tanlang. Muloyim bo'lishni unutmang, chunki siz onlayn yozgan har bir so'z . Ko'pincha siz erisha

olmaydigan joyda o'rnatiladi. Ammo sizning so'zlaringiz sizga qaytib kelishi va sizga zarar etkazishi mumkin, siz hech qanday tarzda oldini ololmaysiz - buni unutmang.

2. Haqiqiy hayotingiz kabi xatti-harakatlar standartlaridan foydalaning. Haqiqiy dunyoda biz ko'pincha cheklovlar tufayli, ba'zan esa qo'lga tushish xavfi tufayli xatti-harakatlar bilan shug'ullanamiz. Kibermakonda qo'lga tushish ehtimoli ancha past. Odamlar ekranning orqasida jonli odam borligini unutib, Internetda hamma narsa ancha sodda va "yumshoqroq" deb o'ylashadi. Bu unday emas. Tarmoqning turli qismlarida qoidalar farq qilishi mumkin, ammo ular haqiqiy hayotdan ko'ra yumshoqroq emas. Agar axloqiy muammo bo'lsa, uni haqiqiy dunyoda qanday hal qilishingiz haqida o'ylab ko'ring va tezda yechim topiladi. Esingizda bo'lsin, agar kimdir Internetda qonunni buzsa, u ham netiketni buzadi.

3. Kibermakonda ekanligingizni unutmang. Internetning bir tomonida og'riqsiz ishlaydigan narsa boshqasida ishlamaydi. Qaerda mish-mish va g'iybat afzal bo'lsa, bunday xatti-harakatlar qabul qilinadi. Ammo agar siz jiddiy muhitda xuddi shunday yo'l tutsangiz, unda siz u erga tegishli bo'lmaysiz. Yangi muhitda biror narsa aytishdan (yozishdan, sharh berishdan) oldin, avvalo, atrof-muhitga diqqat bilan qarang - odamlar nima va qanday deyishadi. Shundan keyingina siz gapirishni boshlashingiz mumkin.

4. Boshqalarning vaqtini hurmat qiling va qadrlang. Agar siz xabar yozishga qaror qilsangiz, uni yuborish jarayoni hatto yuqori tezlikdagi optik tolali liniyalarda ham vaqt va tarmoq resurslarini talab qilishini unutmang. Xabaringizni o'qish ham ekanligini unutmang, shuning uchun qabul qiluvchini bu vaqtni behuda sarflamang. Xabar yuborishdan oldin, qabul qiluvchiga xabar kerakmi yoki yo'qligini o'zingizdan so'rang. Agar siz o'zingizga "yo'q" deb javob bergan bo'lsangiz, o'zingizning va uning vaqtini behuda sarflamang. Agar javobga shubhangiz bo'lsa, yuborishdan oldin ikki marta o'ylab ko'ring. Maqolalarga bo'sh, ma'nosiz sharhlar yozmang, like - maqola uchun rahmat.

5. Yuzingizni saqlang. Internetda siz hayotda hech qachon uchratmagan odamlarni uchratishingiz mumkin va hech kim sizni yoshingiz, vazningiz, yurishingiz, gapirishingiz yoki kiyinishingiz uchun baholay olmaydi. Ammo onlaynda siz yozish uslubingiz, savodxonligingiz va grammatik xatolaringiz uchun baholanasiz. Nima yozayotganingizni o'ylab ko'ring - bu hisobotdan xabardor bo'ling. Maktublaringiz va matnlaringizni tushunib oling va undan ham yaxshiroq, yuborishdan oldin ularni ovoz chiqarib o'qing. Agar siz yolg'on ma'lumotni "qaerdadir eshitdim ..." degan so'zlar bilan yozmoqchi bo'lsangiz, oxir-oqibat u tanib bo'lmaydigan darajada buzib ko'rsatilishi mumkin, bu tarmoqda g'azab bo'ronini keltirib chiqaradi. Matnlaringiz mantiqiy va mazmunli ekanligiga ishonch hosil qiling. Boshqa netizenlarni haqorat qilmang. Sabr-toqatli va muloyim bo'ling, haqoratli so'zlarni ishlatmang, mojaroning o'zi uchun janjal qilmang.

6. Qayerda imkoningiz bo'lsa, boshqalarga yordam bering. Nima uchun har qanday savol? Chunki Internet g'oyasining o'zi olimlarning tajriba va

bilim almashish istagidan kelib chiqadi. Vaqt o'tishi bilan oddiy odamlar bu jarayonga jalb qilindi. Agar siz onlayn savol bersangiz, uni javobini biladigan odamlar o'qiydilar. Agar savolga bir nechta bilimdon odamlar javob bersa, Internetdagi bilimlarning umumiy miqdori faqat ortadi. Agar hali javob berilmagan ba'zi bir savolga nima javob berishi mumkinligini bilsangiz, buni qiling. Agar siz biron bir sohada mutaxassis bo'lsangiz, unda maqola yoki bir qator maqolalar yozing - odamlar sizga rahmat aytadilar! O'z tajribangiz va bilimlaringizni baham ko'rish Internetning ulug'vor va qadimiy an'anasidir. Shunday qilib, Internetdagi bilimlarning umumiy miqdori doimiy ravishda o'sib bormoqda.

7. Mojarolarni qo'zg'atmang va ularga aralashmang. Boshqa odamlarning fikrini hisobga olmasdan qilingan hissiy so'zlar olov deb ataladi. Bu javob olish uchun emas, balki reaksiya uchun yozilgan gaplar, masalan: "Keling, bu haqda nima deb o'ylaysiz?" Olovlar ham. Ular o'quvchilarga ham, jo'natuvchilarga ham zavq bag'ishlashlari mumkin. Ammo netiket qoidalari adovatni qo'zg'atadigan, urushga aylanib ketadigan olovga - muhokamaning ikki yoki uch ishtirokchisi o'rtasida zararli xabarlar almashishga qarshi. Bunday urush do'stona muhitni buzadi va muhokamaning o'zini yo'q qilishga qodir. Boshqa foydalanuvchilar mojarolardan charchashadi va shunchaki bunday muhokamadan uzoqlashadilar.

8. O'z kuchingizni suiiste'mol qilmang. Virtual makondagi ba'zi odamlar o'zlarini professionallar, eyslar va ekspertlar kabi his qilishadi. Bu tizim ma'murlari, moderatorlar va onlayn o'yinlardagi ekspertlarga tegishli. Bu odamlar qo'llarida kengroq vakolatlar va bilimlarga ega, shuning uchun ham katta imkoniyatlar va afzalliklarga ega. Ammo bu ulardan foydalanish mumkin degani emas. Tizim ma'murlari va moderatorlar shaxsiy xabarlarni o'qimasligi kerak.

9. Boshqalarni xatolari uchun kechiring. Hamma yangi boshlanuvchilar edi. Hamma noto'g'ri va noto'g'ri. Boshqa odamlarning xatolari, matn terish xatolari, beparvolik olovi, ahmoqona savollar yoki keraksiz uzoq javoblar bilan yumshoq bo'ling. Javob yozishdan oldin ikki marta o'ylab ko'ring, hatto qo'llaringiz qichishsa ham. Agar siz odob-axloqdan qanday foydalanishni bilsangiz va bilsangiz, unda bu odobni hammaga va hamma narsaga o'rgatmaslik uchun sizda litsenziya yo'qligini unutmang. Agar siz kimgadir uning xatosini ko'rsatishga qaror qilsangiz, buni omma oldida emas, balki shaxsiy maktubda qiling. Keling, hamma shubhalanaylik. Kibrli va takabbur bo'lmang. Tuzatishlar ham grammatik xatolar bilan birga keladi. Tarmoq odob-axloq qoidalarini buzish belgilari ko'pincha bu odob-axloq qoidalarining buzilishidir.

Internet real hayotning ko'zgusi bo'lib, uning ijobiy va salbiy tomonlarini ham o'z ichiga oladi. Konferentsiyalar, elektron pochta xizmatlari va tarmoqning boshqa elementlari orqali g'oyalar, tovarlar yoki xizmatlarning loyqa oqimi, janjal va haqoratli xabarlarni yuborish tarmoqdagi muloqotning bir tomonini tashkil qiladi.

Bu salbiy jihatlariga qarshi kurashda tarmoq aloqalarini qulay va

xavfsiz qiladigan muayyan “xulq-atvor qoidalari”ga rioya qilish zarurati kuchaymoqda. Internet foydalanuvchilari uchun o'zini tutish qoidalari va yaxshi xulq-atvor qoidalari ko'pincha "netiquette" yoki "netiquette" deb ataladi.

Tarmoq etiketi - bu Internet orqali bir-biri bilan ko'p muloqot qiladigan odamlar tomonidan yaratilgan oddiy qoida. Bu hamma - tajribali foydalanuvchilar ham, yangi boshlanuvchilar ham bir-biri bilan teng darajada qulay muloqot qilishlari uchun kerak. Qoidalarning aksariyati hech qanday maxsus xususiyatga ega emas, balki umuman jamiyatda qabul qilingan odob-axloq qoidalarining takrorlanishidir. Bu qoidalar faqat tavsiyalardir. Ammo biz hammamiz hamjamiyat bo'lganimiz sababli, ushbu qoidalarga rioya qilish sizning profilingizni oshiradi va siz yoqimli va qiziqarli suhbatdosh sifatida e'tiborni jalb qilasiz.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joiz, tarmoq odob-axloq qoidalariga qanday rioya qilish kerak? Siz o'zingizni notanish dunyoda bo'lgandek tutishni o'rganishingiz kerak, o'zingizning haqiqiy dunyongizga juda o'xshash va o'zingizning xushmuomalalik bilan hech kimni xafa qilishni xohlamasligingiz kerak. Aslida, hamma narsa juda oddiy. Tarmoq etiketi odatdagidek bir xil. Internetdagi to'qnashuvlarning aksariyati ishtirokchilarning bir-birini eshitishga qodir emasligi va istamasligidan kelib chiqadi. Avvalo, sog'lom fikrni ishlatishga harakat qiling. Suhbatdoshlaringizni hurmat qiling, ular o'zlarini kim bilan tanishtirsinlar, shunda jamiyatdagi hayotingiz oson va yoqimli bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Suvi Tuominen, Sirkku Kotilaynen, Anniina Lundvall., Media va axborot savodxonligini shakllantirishning pedagogik jixatlari. Ukuv-amaliy kullanma. -Extremum-press, 2017-142.b
2. Yaxyo, Muxammad Amin. Internetdagi taxdidlardan ximoya. Yordamchi ukuv kullanma. Movarounnaxr, 2016.-672 b
3. Судич Ю.В., Проказин В.В. Роль социальных сетей в жизни молодежи. М. 2019. Qo'shimcha adabiyotlar:
4. Burxanov X. M. Intemet xavfsizligini ta'minlashda milliy segment faoliyatining sotsiologik jixatlari. Diss.Avtoreferat. T.: 2022.
5. Raximova Sh.A. Ijtimoiy tizimni modemizatsiyalashtirish jarayonida axborot almashinuvi madaniyati. Diss.Avtoreferat. T.: 2021.
6. Shermuxamedova A.U. O'zbekistonda ijtimoiy tarmoqlarning shakllanishi tendentsiyalari va xususiyatlari. Diss.Avtoreferat. T.: 2021.